

JAN SOWA (Warszawa)

Formularz kancelarii hetmańskiej z przełomu XVII i XVIII wieku

*Processus sądów hetmańskich... Szymona Franciszka Pułaskiego**

Przedstawiony tekst jest formularzem kancelarii hetmańskiej, który został przygotowany w 1729 r. przez płka Szymona Franciszka Pułaskiego, podczaszego podlaskiego, starostę radenickiego i – przede wszystkim – wieloletniego pisarza wojskowego, czyli zwierzchnika kancelarii hetmańskiej. *Processus sądów hetmańskich, za buławy śp. JM Pana Stanisława Jana na Ostrogu i Jabłonowie Jabłonowskiego kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego praktykowanych w różnych sprawach wojskowych* zawiera wzory rozmaitych dokumentów przygotowywanych przez kwaterę hetmańską na przełomie XVII i XVIII w. Publikacja – poprzez przybliżenie praktyki działania kancelarii hetmańskiej, a co za tym idzie hetmańskiego aparatu administracyjnego w dobie Jana III i Augusta II – ma być przyczynkiem do badań nad tworzeniem się nowoczesnej administracji wojskowej w polsko-litewskiej Rzeczypospolitej. Powinna więc ułatwić zarówno badania nad staropolskim sądownictwem wojskowym, jak i interpretację rozmaitych dokumentów wojskowych z przełomu XVII i XVIII w.

Kancelarie hetmańskie w polsko-litewskiej Rzeczypospolitej znajdowały się w dosyć specyficznej sytuacji prawnej. Z jednej strony, urząd hetmana z powodu dość późnego ukształtowania się i nie do końca jasnych kompetencji nie posiadał zorganizowanej publicznej kancelarii (takiej jak np. urzędy grodzkie czy ziemskie, nie wspominając o kancelarii koronnej czy litewskiej)¹, teoretycznie więc kancelaria hetmańska była prywatną kancelarią sprawującego urząd. Z drugiej strony, siłą rzeczy, owa prywatna kancelaria musiała wykonywać zadania związane z administrowaniem niemal całością sił zbrojnych

* Praca jest wynikiem tutoriatu pod kierunkiem prof. Andrzeja Zakrzewskiego, odbytego w ramach studiów w Collegium Invisible.

¹ K. Syta, *Dokumentacja wojskowa w archiwach hetmanów koronnych*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. XIII: 2001, s. 51.

Korony lub Litwy. Dochodziło więc do swoistego zespolenia prywatnego i publicznego aparatu administracyjnego, zwłaszcza że hetmani wielcy koronni od połowy XVII w., a zwłaszcza Jan Sobieski, Stanisław Jan Jabłonowski² i Adam Mikołaj Sieniawski³, dążyli do rozbudowy i modernizacji administracji wojskowej. Publikowany formularz pokazuje, że przynajmniej od ostatniego piętnastolecia XVII w. istniały w kancelarii hetmańskiej gotowe wzory wydawanych dokumentów⁴. Wzory te – jak pokazują zachowane oryginalne dokumenty⁵ – stosowano w praktyce.

W takiej kancelarii za czasów hetmaństwa S. Jabłonowskiego pełnił swoją służbę Szymon Franciszek Pułaski. Choć niewiele wiadomo o jego życiu, można jednak zauważyć w nim pewne ciekawe prawidłowości dotyczące dróg awansu społecznego drobnej oraz średniej szlachty na przełomie XVII i XVIII w.

Pułaski pochodził z szeroko rozrodzonego drobnoszlacheckiego rodu, wywodzącego się ze wsi Pułazie w ziemi bielskiej i pieczętującego się herbem Ślepowron. Protoplastą tej gałęzi rodu, z której wywodził się autor wydawanego tekstu, był Rafał Pułaski stolnik bielski, rotmistrz JKM, dowodzący chorągwią husarską w bitwie pod Chocimiem w 1621 r. Wedle podań pod rzeszoną chorągwią, jako towarzysze miało służyć także jego dziewięciu synów. Syn Rafała – Wojciech był porucznikiem chorągwi husarskiej Władysława Myszkowskiego wojewody krakowskiego w czasie wyprawy duńskiej Stefana Czarnieckiego. Nic bliższego nie wiadomo o synu Wojciecha, a ojcu Szymona Franciszka – Szymonie. Z pięciu synów, których miał, co najmniej czterech wybrało służbę wojskową: Paweł był towarzyszem pancernym i zginął w 1706 r. w bitwie pod Kaliszem, pod pancernym znakiem służył także Mateusz, zaś Jakub był towarzyszem husarskim. Widać więc, że rodzina autora *Processu sądów hetmańskich...* miała bardzo bogate tradycje wojskowe⁶.

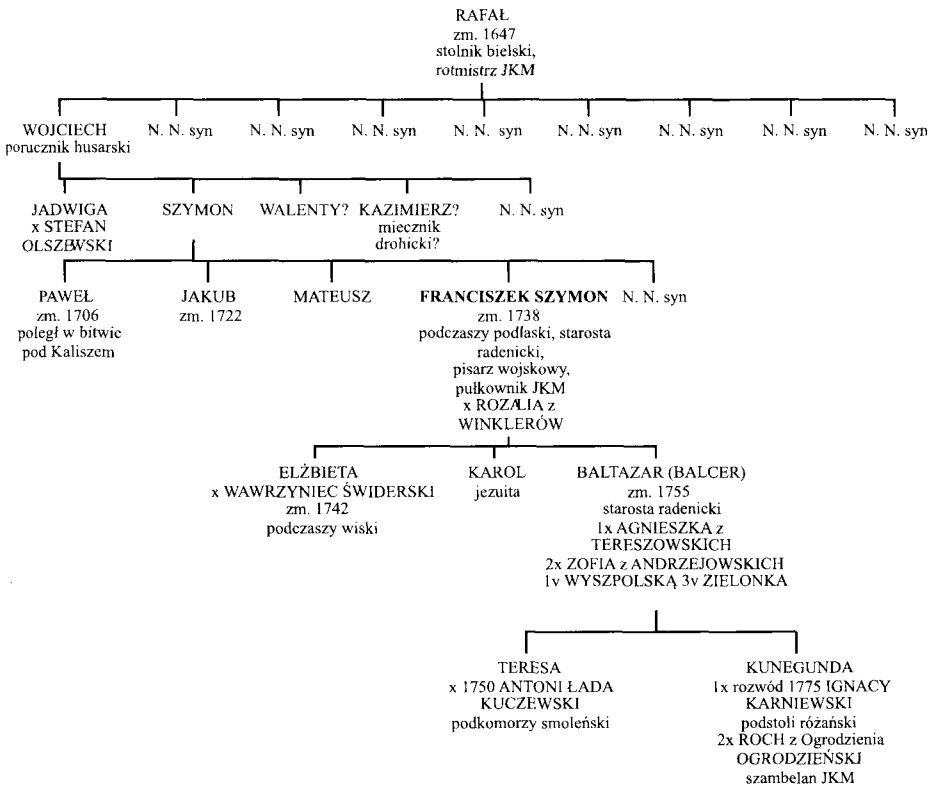
² O reformach S. Jabłonowskiego w tym zakresie: M. Wagner, *Przemiany organizacyjne w armii koronnej końca XVII wieku. Wybrane problemy wojskowości polskiej w okresie hetmaństwa Stanisława Jabłonowskiego*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej*, red. Z. Karpus i W. Rezmer, Toruń 1998, s. 109-118.

³ J. Ronikier, *Hetman Adam Sieniawski i jego regimentarze: Studium z historii mentalności szlachty polskiej 1706-1725*, Kraków 1992, s. 10.

⁴ M. Wagner, *Prawa i obowiązki oficerów armii koronnej w drugiej połowie XVII w. Ze studiów nad rozwojem prawa wojskowego w dawnej Rzeczypospolitej*, SiMHW, t. XXXVI: 1994, s. 41.

⁵ Choćby pozew hetmański opublikowany w: *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. I, Lwów 1868, s. 84 (nr LVII), czy dekrety sądu hetmańskiego z 1686 r., BOssol., rkps nr 250.

⁶ Informacje na temat rodu Pułaskich na podstawie: K. Pułaski, *Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy: Monografie i wzmianki*, t. I, Warszawa 1911, s. 154-156.

Pułascy herbu Ślepowron (linia radenicka⁷)

Sam Szymon Franciszek urodził się najpewniej w latach 60. XVII w.⁸ Do wojska zaciągnął się prawdopodobnie około 15. roku życia jako towarzysz husarski w chorągwi hetmana S. Jabłonowskiego, możliwe też, że uczestniczył w wyprawie wiedeńskiej⁹. Być może z racji kontaktów nawiązanych w czasie służby pod znakiem hetmańskim, znalazł się w kancelarii Jabłonowskiego, by ok. 1698 r. zostać pisarzem wojskowym, czyli jej zwierzchnikiem. Funkcję tę pełnił następnie za buławy kolejnych hetmanów: Szczęsnego Potockiego, Hieronima Augustyna Lubomirskiego i Adama Mikołaja Sieniawskiego, aż do co najmniej 1712 r. (może z przerwą w 1702 r., kiedy miał być ekspedytorem

⁷ Nazwa linii wzięła się od Baltazara Pułaskiego starosty radenickiego – ostatniego męskiego przedstawiciela gałęzi rodu wywodzącej się od Wojciecha Pułaskiego porucznika husarskiego, syna Rafała.

⁸ Jako że Szymon Franciszek Pułaski ma wyczerpujący biogram w PSB (A.K. Link-Lenczowski, *Pułaski Szymon Franciszek*, PSB, t. XXIX, Kraków 1986, s. 397-399), na jego podstawie ograniczyć się można do podania najważniejszych faktów.

⁹ K. Pułaski, op. cit., s. 155.

w kancelarii koronnej). W tym czasie Pułaski awansował także w hierarchii oficerskiej. Po 1700 r. był porucznikiem różnych chorągwi pancernych, a najpóźniej w 1711 r. został pułkownikiem. Po sejmie 1717 r. był chyba odpowiedzialny za wydawanie wojsku listów przypowiednich i asygnacji hibernowych, co znalazło odzwierciedlenie w niniejszym formularzu¹⁰. Za swoją służbę otrzymał też od monarchy inne nagrody: urząd podczaszego podlaskiego (najpóźniej w 1709 r.), starostwo radenickie (w ziemi przemyskiej) i królewszczyzny: Porszna i Podsadki (w ziemi lwowskiej)¹¹. Umarł w 1738 r.

Biografia Szymona Franciszka Pułaskiego pokazuje, że: *primo* – można było uzyskać awans majątkowy, służąc przede wszystkim w administracji wojskowej, i *secundo* – na przełomie XVII i XVIII w. żyli ludzie, których podstawowym zajęciem była służba urzędnicza w wojsku, kontynuowana niezależnie od zmian na urzędzie hetmańskim. Jednak dopiero dalsze badania będą mogły wykazać, czy przypadek Pułaskiego był odosobniony, czy też można pisać o szerszej grupie takich urzędników wojskowych.

Pułaski, jako urzędnik kancelarii, a więc w pewnym sensie „człowiek pióra”, zdradzał też pewne ambicje literackie, o czym świadczy fakt, że był autorem dzieła historiograficznego *Krótką annotacyją sejmów warszawskich, grodzieńskich także elekcyji i koronacyji Najjaśniejszych królów (...) Jana Kazimierza, Michała, Jana III i Augusta II, tudzież za panowania ich kampanii corocznie odprawionych, publiczniejszych dziejów i rewolucyj ab anno 1648-1733*, wydanego pośmiertnie przez syna Baltazara w Lublinie w 1740 r.¹² Wydaje się, że tej samej pasji utrwalania historii można częściowo przypisać ułożenie w 1729 r. *Processusu sądów hetmańskich...*, który oprócz służenia kolejnym kancelistom wojskowym jako pomoc w przygotowaniu dokumentów, miał być także zapisem funkcjonowania kancelarii hetmańskiej i służby w niej samego Pułaskiego. Dlatego – być może – znalazł się właśnie w sylwie rodu Pułaskich, o czym niżej.

Formularz zawiera 24 wzory różnych dokumentów wypreparowanych, najczęściej poprzez usunięcie nazwisk i nazw miejscowych, z oryginalnych pism, wystawianych przez kancelarię hetmańską. Pełny jego tytuł (*Processus sądów hetmańskich, za buławy śp. JM Pana Stanisława Jana na Ostrogu i Jabłonowie Jabłonowskiego kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego praktykowanych w różnych sprawach wojskowych*) jest nieco mylący, gdyż *Processus...* zawiera nie tylko wzory dokumentów związanych z hetmańskim wymiarem sprawiedliwości (mimo że te stanowią większość), ale także tych dotyczących skarbowości wojskowej czy awansu oficerów. Ponadto dokumenty, które stały się podstawą wzorów opracowanych przez Pułaskiego, były wystawiane nie tylko za hetmaństwa S. Jabłonowskiego, ale także póź-

¹⁰ Patrz wzory nr 23 i 24 w wydawanym tekście.

¹¹ K. Pułaski, op. cit., s. 155-156.

¹² A.K. Link-Lenczowski, op. cit., s. 398.

niej (m.in. za buławy A. Sieniawskiego¹³). Użyteczność źródła zwiększa fakt, że we wzorach niektórych pism zachowały się fragmenty stanów faktycznych sądzonych spraw, stąd rekonstruować możemy na podstawie *Processusu...* nie tylko formę postępowania, ale i częściowo praktykę sądu hetmańskiego.

Tekst *Processusu sądów hetmańskich...* zachował się w dwóch kodeksach rękopiśmiennych. Jeden z nich jest przechowywany w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu¹⁴, a drugi w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie¹⁵.

Kodeks z Ossolineum jest prawdopodobnie sylwą radenickiej gałęzi rodu Pułaskich, zapoczątkowaną być może przez samego Szymona Franciszka Pułaskiego. *Processus sądów hetmańskich...* znajduje się bezpośrednio po *Krótkiej annotacyji...* i *Formularzu ekspedycyji kancelaryjej koronnej...* Możliwe więc, że jest to oryginalny tekst formularza. Nie dochował się on jednak w całości, gdyż mniej więcej w połowie został wytarty, a na to miejsce wpisano popularną satyrę polityczną *Rozmowy umarłych Polaków, w których różne ile sekretniejsze za ich żywota dzieje i cyrkumstancyje są zebrane*.

Tekst z Biblioteki Jagiellońskiej znajduje się w kodeksie zawierającym głównie różnorakie materiały dotyczące bezkrólewia po śmierci Jana III. Także i ten kodeks był prawdopodobnie szlachecką sylwą¹⁶. *Processus sądów hetmańskich...* został w nim zapisany bezpośrednio po *Krótkiej annotacyji...*, co może sugerować, że w obiegu rękopiśmiennym teksty te funkcjonowały łącznie. Nie sposób ustalić, w jakim stosunku pozostaje kopia z Biblioteki Jagiellońskiej do oryginału/kopii z Ossolineum. Być może została ona z niego przepisana przed wytarciem drugiej połowy tekstu, może istniały jeszcze inne kopie, które nie dochowały się do naszych czasów lub nie zostały odnalezione.

Tekst przygotowano do druku zasadniczo według *Instrukcyi wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*¹⁷ Makaronizmy podano kursywą (z wyjątkiem tekstów w całości napisanych po łacinie). Dla wygody czytelnika wzory poszczególnych dokumentów zostały oznaczone numerami (wyłuszczoneym drukiem).

¹³ Patrz wzory nr 21, 23 i 24.

¹⁴ BOssol., rkps nr 296, k. 103-107v.

¹⁵ BJag., rkps nr 6306, k. 315-335.

¹⁶ Wiadomo, że przez jakiś czas znajdował się w bibliotece hr. Ksawerego Stadnickiego, następnie został odnaleziony na strychu kamienicy w Nowym Sączu przez radcę sądowego Kajetana Domaśewicza, który z kolei w 1913 r. przekazał go w darze Bibliotece Jagiellońskiej.

¹⁷ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

BJag., rkps nr 6306.
BOssol., rkps nr 250 i 296.

Źródła drukowane

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie, t. I, Lwów 1868.
Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1937.
Volumina Constitutionum, t. II vol. 2, wyd. S. Grodziski, Warszawa 2008.
Volumina Legum, t. V i VI, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860.
K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. VIII, Lipsk 1841.

Opracowania

T. Ciesielski, *Armia koronna w czasach Augusta III*, Warszawa 2009.
Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do pol. XIX w., red. K. Lepszy, Wrocław 1953.
P. Gawron, *Żołnierz i trybunały w siedemnastowiecznej koronie. Na marginesie artykułu Karola Łopateckiego „Egzempcje wojskowe – immunitet żołnierski w Rzeczypospolitej Szlacheckiej XVI-XVII wieku”*, „Zeszyty Prawnicze [UKSW]”, 5.1 (2005), s. 101-145, „Zeszyty Prawnicze [UKSW]”, t. 7.1 (2007).
J.A. Gierowski, *Ledóchowski Stanisław*, PSB, t. XVI, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971.
K. Górski, *Historia piechoty polskiej*, Kraków 1893.
J. Kamiński, *Historia sądownictwa wojskowego w dawnej Polsce*, Warszawa 1928.
Z. Kolankowski, *Zapomniany prawnik XVI wieku Jan Łączyński i jego „Kompendium sądów Króla Jegomości”*: Studium z dziejów polskiej literatury prawniczej, Toruń 1960.
A.K. Link-Lenczowski, *Pułaski Szymon Franciszek*, PSB, t. XXIX, Kraków 1986.
Idem, *Sieniawski Adam Mikołaj*, PSB, t. XXXVII, Warszawa etc. 1996-1997.
K. Łopatecki, *Egzempcje wojskowe – immunitet żołnierski w Rzeczypospolitej Szlacheckiej XVI-XVII wieku*, „Zeszyty Prawnicze [UKSW]”, t. 5.1 (2005).
I. Neander, *Ferdinand Kettler*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. V, Berlin 1961.
Eadem, *Friedrich Kasimir Kettler*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. V, Berlin 1961.
T. Nowak, *Jabłonowski Stanisław Jan*, PSB, t. X, Wrocław etc. 1962-1964.
M. Nycz, *Geneza reform skarbowych sejmu niemego*, Poznań 1938.
A. Przechaska, *Konfederacja tarnogrodzka*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, t. XLIII: 1917.
K. Pułaski, *Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy: Monografie i wzmianki*, t. I, Warszawa 1911.
J. Ronikier, *Hetman Adam Sieniawski i jego regimentarze: Studium z historii mentalności szlachty polskiej 1706-1725*, Kraków 1992.
K. Syta, *Dokumentacja wojskowa w archiwach hetmanów koronnych*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. XIII: 2001.
M. Wagner, *Kadra oficerska armii koronnej w drugiej połowie XVII wieku*, Toruń 1995.
Idem, *Prawa i obowiązki oficerów armii koronnej w drugiej połowie XVII w. Ze studiów nad rozwojem prawa wojskowego w dawnej Rzeczypospolitej*, SiMHW, t. XXXVI, 1994.
Idem, *Przemiany organizacyjne w armii koronnej końca XVII wieku. Wybrane problemy wojskowości polskiej w okresie hetmaństwa Stanisława Jabłonowskiego*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej*, red. Z. Karpus i W. Rezmer, Toruń 1998.

- Idem, *Stanisław Jabłonowski (1634-1702): Polityk i dowódca*, t. II, Siedlce 1997.
- J. Wimmer, *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1683-1689*, SiMHW, t. VIII z. 1: 1962.
- Idem, *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1690-1696*, SiMHW, t. IX z. 1: 1963.
- Idem, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej*, Warszawa 1956.

Wykaz skrótów

- BCzart. – Biblioteka Ksiąząt Czartoryskich
- BJag. – Biblioteka Jagiellońska
- BOssol. – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich
- etc.* – *et cetera*
- h. – herbu
- IchM – Ichmościowie
- JKM – Jego Królewskiej Mości
- JM – Jegomość
- JO – Jaśnie Oświecony
- JW – Jaśnie Wielmożny
- kop. – kopia: Biblioteka Jagiellońska, rkps nr 6306, k. 315-335
- ks. – książę
- N.N.* – *nomen nescio*
- oryg./kop. – oryginał/kopia: Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, rkps nr 296, k. 103-107v.
- PSB – *Polski Słownik Biograficzny*
- SiMHW – „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”
- VC* – *Volumina Constitutionum*
- VL* – *Volumina Legum*
- WM – Waszmość

[k. 103] *Processus*^a sądów hetmańskich, za buławy śp. JM Pana Stanisława Jana na Ostrogu i Jabłonowie Jabłonowskiego kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego¹ praktykowanych w różnych sprawach wojskowych^b

1. A naprzód forma pozwu hetmańskiego na pierwszy termin

Stanisław Jan na Jabłonowie Jabłonowski kasztelan krakowski, hetman wielki koronny ręką swą.ⁱⁱ

JM Panu *N.N.* rotmistrzowi JKM, lub porucznikowi, albo chorążemu, czyli towarzyszowi chorągwi *N.N.* ussarskiej *vel* pancernei JM Pana *N.N.* wydaję ten mój pozew jeden za trzy,ⁱⁱⁱ władzą urzędu mego hetmańskiego rozkazując, aby się WM przed sąd mój wojskowy osobiście stawił tam, gdzie natenczas rezydencja moja będzie, na dzień *N.N.* miesiąca *N.N.* w roku terazniejszym na instancją JM Pana *N.N.* aktora, który WM pozywa o to, iż WM etc. ^e(^dtu *essentiam* sprawy wyrazić^d)^e i o inne pretensyje, które *fusius* na terminie WM *deducentur*. Staw się tedy WM na pomieniony [k. 103v.] termin, na który jeżeli nie staniesz, *rigor* prawa na dobrach i osobie WM *extendetur*. Który pozew woźny wynieść powinien i jego relacyja w grodzie ma byđż zeznana i na termin przeniesiona. Działo się w rezydencyjej mojej *N.N.*, dnia *N.N.* miesiąca *N.N.* roku *N.N.*

2. Takież pozew hetmański wydaje się do trąby wojskowej na drugi termin

Po napisanym tytule hetmańskim, jako wyżej w pierwszym pozwie.

Ponieważ WM Panie *N.N.* etc., na pierwszy pozew sobie *iuxta formam et praxim cancellariae* wydany, nie stawiłeś się, o co *in poena contumaciae* kondemnowany jesteś. Tedy wydaję WM ten mój pozew do trąby, władzą urzędu mego hetmańskiego rozkazując, abyś się WM przed sąd mój wojskowy osobiście stawił tam, gdzie na ten czas rezydować będę, na dzień *N.N.* miesiąca *N.N.* na instancją JM Pana *N.N.* aktora, który WM pozywa o to etc. ^e(^ftu *essentiam* sprawy wyrazić^f)^e, jako *fusius* na terminie *deducetur*. Zaczyn staw się WM na pomieniony termin pod wytrąbieniem z wojska i dalszą egzekucją na

^a W kop. brak skrócenia, tylko: *Process.*

^b Pod spodem dopisane później, prawdopodobnie inną ręką: przez Franciszka Pułaskiego podczaszego podlaskiego, pułkownika JKM wojska koronnego, zebrany i uformowany anno 1729. W kop. brak tego dopisku.

^{c-c} W kop. brak nawiasów.

^{d-d} Podkreślone w oryg./kop. i kop.

^{e-e} W kop. brak nawiasów.

^{f-f} Podkreślone w oryg./kop.

dobrach i osobie WM. Który pozew woźny wynieść *etc.* ^gJako w pierwszym zakończyć i datę napisać.^g

3. Taką formą trzeci pozew do publikacyji trąby wojskowej na trzeci termin

Ponieważ [k. 104] WM Panie *N.N.* poruczniku lub towarzyszu chorągwi *N.N.*, na powtórny pozew mój *iuxta formam et praxim cancellariae* sobie dany, nie stawieś się, o co *in poena* trąby wojskowej kondemnowany jesteś, tedy wydaję ten mój WM ostatni pozew do publikacyjej tejże trąby wojskowej, władzą urzędu mego hetmańskiego *etc. etc.*^h Ostatek pisać aż do końca pozwu, jako wyżej w powtórnyim pozwie.^h

4. Następnie dekret *in contumaciam, in quantum* nie stanie pozwany na pierwszy termin, *de tenore tali*

Naprzód tytuł hetmański napisać.

Na instancyją instygatora sądu wojskowego i jego delatora JM Pana *N.N.* lub plenipotentą jego, aktora JM Pana *N.N.* porucznik *vel* chorąży *vel* towarzysz chorągwi *N.N.* pozwany na dzień dzisiejszy, jako relacyja wyniesionego przez woźnego pozwu z grodu lwowskiego lub inszego wyjęta świadczy, o to: ⁱ(tu *essentiam* sprawy wyrazić)ⁱ i o inne pretensyje, jako *fusius* na terminie *deductum*. Ponieważ postponując prawo pospolite i artykuły wojskowe,^{iv} w czym *vertitur* powaga moja hetmańska, ani sam przez się, ani przez plenipotentę swego, żadnej o sobie nie dał justyfikacyj, tedy sąd wojskowy pomienionego JM Pana *N.N.* *in poena contumaciae* kondemnuje i pozew do trąby wydać nakazując *decreti praesentis vigore*. Działo się *etc.* ^k*Notandum*, aby ten dzień napisać, który w relacyjej pozwu pierwszy termin naznaczony.^k [k. 104v.]

5. Taką formą dekret do trąby za niestawieniem się pozwanego na powtórny termin

To tylko dołożyć.

JM Pan *N.N.* pozwany na dzień dzisiejszy *post obtentam contumaciae poenam* do trąby.

^l*In conclusionem* dekretu trąby wyrazić.^l Tedy sąd wojskowy pomienionego JM Pana *N.N.* *in poena* trąby kondemnuje i pozew ostatni do publikacyjej tej-

^{g-g} Podkreślone w oryg./kop.

^{h-h} Podkreślone w oryg./kop.

ⁱ⁻ⁱ W kop. brak nawiasów.

^{j-j} Podkreślone w oryg./kop.

^{k-k} Podkreślone w oryg./kop.

^{l-l} Podkreślone w oryg./kop.

że trąby wojskowej wydać nakazuje *decreti praesentis vigore*. Działo się *etc.* *Notandum*, ^mten dzień napisać, który w relacyjej pozwu do trąby wydanego zapisany.^m

6. Następnie trzeci dekret publicationis trąby wojskowej za niestawieniem się pozwanego na trzeci termin

Po napisaniu tytułu hetmańskiego.

Na instancją instygatora sądu wojskowego i jego delatora JM Pana *N.N.* lub plenipotentą jego, aktora *personaliter* JM Pan *N.N.* porucznik lub towarzysz chorągwi *N.N.* *post obtentam* trąby *poenam*, pozwany na dzień dzisiejszy, to jest *verbi gratia* ⁿ10 maja lub inszy,ⁿ jako relacyja autentyczna wyniesionego przez woźnego pozwu z grodu *N.N.* wyjęta świadczy, o to *etc.*, ^otu *essentiam* sprawy wyrazić^o, i o inne pretensyje, jako *fusius* na terminie *deductum*. Ponieważ postponując prawo pospolite i artykuły wojskowe,^v w czym *vertitur* powaga moja hetmańska, ani sam przez się, ani przez plenipotentą swego na wszystkie [k. 105] wydane pozwy żadnej o sobie nie dał justyfikacyjej, tedy sąd wojskowy pomienionego JM Pana *N.N.*, jako *convictum ex iure rebellem*, *in poena* trąby wojskowej *cum eius publicatione* kondemnuje, *captivationemque* osoby jego, *ubicunque praeveniri poterit*, za przydaniem ordynansu mego pozwała *decreti praesentis vigore*. Działo się *etc.*, w obozie *etc.*

7. Forma ordynansu hetmańskiego *captivationis* osoby tego, który trzema dekretami w sądzie hetmańskim *ultimarie convictus*

^pPo napisaniu^p tytułu hetmańskiego.

Stosując się do ostatniego dekretu wojskowego ferowanego *in poena* trąby *cum eius publicatione et captivatione* osoby na JM Panu *N.N.* towarzyszu chorągwi *N.N.* o niestawienie się na pozwy sobie dane respektem różnych egzorbitancyji i zachodzących pretensyji otrzymanego, *ad instantiam* JM Pana *N.N.*, dając^q ten mój ordynans, pomienionemu JM Panu *N.N.*, aby tegoż JM Pana *N.*, *uti convictum ex iure rebellem*, pojął i do sądu mego dla dalszej decyzyjej przyprowadził. Tego jednak przestrzegać powinien, aby jaka przedtym nie stała się wiolencyja, albo dóbr *invasio sub rigore* artykułów wojskowych.^{vi} Działo się *die et anno etc.* [k. 105v.]

^{m-m} Podkreślone w oryg./kop.

ⁿ⁻ⁿ Podkreślone w oryg./kop.

^{o-o} Podkreślone w oryg./kop. i kop.

^{p-p} Podkreślone w oryg./kop.

^q W kop.: daj.

8. Forma dekretu wojskowego do wywiedzenia inkwizycyjej *in causa facti*

Ponieważ sprawa, którą na terminie dzisiejszym JM Pan *N.N.* towarzysz chorągwi *N.N.* JM Pana *N.N.* pozwanemu intentował o to, iż pomieniony JM Pan *N.N.*, niemając żadnej do aktora pretensyjnej, ważył się go niespodziewanie, na dobrowolnej zastąpiwszy drodze, sieć i rąbać, rękę skaliczyć i inne rany tyrańskie pozadawać, jako *fusius* na terminie *deductum*, osądzona i decydowana bez inkwizycyjej być nie może. Tedy sąd wojskowy, *in ratione suprascriptorum obiectorum*, nakazuje, aby strony obiedwie, inkwizycyją, *praeiis iuramentis* świadków przy zeznawaniu każdego, przed uproszonymi przyjaciółmi, *ex parte actorea* przed JM Panem *N.N.* i JM Panem *N.N.* towarzyszem chorągwi *N.N.*, *ex parte vero citata* przed pomienionym JM Panem *N.N.* wywiodły za tydzień *in loco facti*. Po której wywiedzionej termin stronom obiedma, *dum pars partem adcitaverit*, konserwuje się obecny. Inkwizycyja zaś ta *in ocluso rotulo* zapieczętowana być ma, i na termin przywieziona. *Decreti praesentis vigore. Datum N.N., die. N.N. roku N.N.*

9. Forma dekretu wojskowego *inquisitionis iteratae*, po wywiedzionych pierwszych, *non ad sufficientem* sądu *informationem in termino* produkowanych

W sprawie, którą na terminie dzisiejszym *post deductas inquisitiones* IchM *N.N.* chorągwi *N.N.*, IchM *N.N.* [k. 106] chorągwi *N.N.*, IchM *N.N.* rotmistrzów JKM przeciwko IchM Panom oficyjerom regimentu pieszego *N.N.* w mieście *N.N.* stojącego intentowali, *in rationibus infrascriptorum*, iż gdy pomienieni IchM aktorowie przyjechali do miasta *N.N.* dla sprawowania różnych rzeczy, jako i *victualium* i w gospodzie stanęli, JM Pan major bez żadnej okazji, nasłał na IchM^r żołnierzy^s (tu wyrazić *essentiam causae*)^s, jako *fusius* protestacyja i obdukcycja^u razów *eo nomine* uczyniona, *obloquitur contra* zaś JM Pan major broni się *etc. etc.* Takowa sądu mego stawa decyzyja. Ponieważ wywiedzione w sprawie tej inkwizycyje niedoskonale sąd informują, z których *elici* mogło, jeżeli JM Pan *N.N.* kazał brać IchM aktorów pod wartość i dobywać ich *violenter*, czy się też żołnierze sami tego domyślili i z jakiej^v okazji, i czy z IchM dał który okazją i co dalszy wzbudzić mógł tumult. Tedy sąd pomieniony powtórna, osobliwie *super haec praemissa puncta*, przed uproszonymi przyjaciółmi obojej stronie za tydzień *a data praesenti* nakazuje inkwizycyją *per testes fide dignes, praeiis iuramentis* przy zezna-

^r W kop. dodane: *N.N.*

^{s-s} W kop. brak nawiasów.

^{t-t} Podkreślone w oryg./kop. i kop.

^u W kop.: obdukcycja.

^v W kop. dodane: sprawy i.

waniu każdego^w. Po której wywiezionej termin stronom obiema do obozu, *dum pars partem adcitaverit*, konserwuje się obecny, inkwizycyja zaś *in rotulo* zapieczętowana i stronom obiema wydana bydz ma. Ile zaś o pozabieranie rzeczy, jako się do niektórych JM Pan *N.N.* przyznaje (tu wyrazić pretensyje *et valorem* tych rzeczy zabranych) sąd pomieniony *sententiat*, aby ciż IchM *N.N.* aktorowie, jako im te wszystkie rzeczy i prawdziwie przez *N.N.* pozabierane, takiego szacunku wykonali przysięgą *in iudicio*, którą ponieważ *in facie* sądu uczynili, *dedicit* tenże sąd [k. 106v.], aby JM Pan *N.N.* *in instanti* powracał jedne znajdujące się, a drugie, przez żołnierzy utracone, popłacił rzeczy. A, że jeszcze *per inductionem* wchodzi do tejsze sprawy przez plenipotentę swego JM Pan *N.N.* towarzysza chorągwi *N.N.* JM Pana *N.N.* o zł *N.N.* którą natenczas JM wzięto. Tu zaś *personalis probatio iuratoria requiritur*. Tedy do drugiego terminu *differtur actio* o tę szkodę JM. *Decreti praesentis vigore*. Działo się we Lwowie, *die N.N.*,^x *anno N.N.*

10. Forma dekretu *inquisitionis in causa facti*

W sprawie i akcyjej między instygatorem sądów wojskowych i jego delatorem JM Panem *N.N.* aktorem z jednej, a IchM Pany *N.N.* chorągwi *N.N.* IchM Panów *N.N.* towarzystwem i innymi obwinionemi i przypozwanemi z drugiej strony o to, iż sobie pozwani, *specialiter* jednak JM Pan *N.N.* niesłuszne do JM Pana aktora uformowawszy pretensyje, ważył się *qua privatim*, *qua publice*, to^y listami, to ustnie na życie jego przegrażać, zebrawszy ludzi różnych *in vitam* jego *diffidare*^z (tu wyrazić wszelkie wioleNCYJE^{aa} poczynione przez pozwanych)^z pod bokiem hetmańskim, gdzie *omnis securitas observari* powinna, nierespektując na powagę hetmańską ani pamiętając na artykuły wojskowe, *eo nomine* opisane, na aktora z strzelbą schodził i, gdy samego *praevenire in persona* niemógł, za miastem pod bramą podstarościego jego *N.N.* szlachcica, Pana *N.N.* [k. 107] niewinnego *nil sibi mali eveniri sperantem solo* tylko *odio* ku pryncypałowi jego uwiedziony, na dobrowolnej drodze spotkawszy bić, siec, rąbać kazał, że jeżeli żyć będzie powątpiewać trzeba *etc.* i inne egzorbitancyje i ekscesa popełnił. Prosząc tenże aktor *super praenominatis citatis poenas criminales excessibus condignas decerni propositione oretenus facta de promisso[?] latiori*.

Sąd niniejszy hetmański po wysłuchanych oboich strony kontrowersyjach uznaje. Ponieważ wyżej opisani pozwani *contenta propositionis partis actoraetae quae vis et singula negant*. Owszem, iż tego, co im *in propositione*

^w *W kop. brak.*

^x *W kop. dodane: mense N.N.*

^y *W kop.: 10*

^{z-z} *W kop. brak nawiasów.*

^{aa} *W kop.: pretensyje.*

przez aktora *obicitur* nie było, justyfikują się i bronią referując się do prawa (*ut actor quod asserit probet*) *dat et concedit* oboim stronom *actoreae quidem super contenta obiectorum*, pozwanym zaś, iż tak, jako im aktor zadawa nie było, na przyszłą da Bóg sobotę to jest na dzień *N.N.* miesiąca *N.N.*, przed IchM Pany *N.N.* *dilationem deducendae inquisitionis*. Po której wywiezionej termin zawity oboim stronom przed tymże sądem, w przyszły da Bóg poniedziałek, to jest na dzień *N.N.* miesiąca *N.N.* konserwuje. Mocą tego dekretu. Działo się dnia *N.N.* roku *N.N.*

11. Forma dekretu z inkwizycyjnej wywiezionych *circa decisionem causae*

W sprawie i akcyjnej na terminie *reproducendarum inquisitionum* dekretem *die N.N. mense N.N.* sądownie ferowanym, *super contenta* w tymże dekreście *expressa* [k. 107v.] *parti utrique* nakazanych, przypadłych między instygatorem sądów wojskowych i jego delatorem JM Panem *N.N.* aktorem z jednej, a Pany *specialiter N.N. in recenti crimine violationis*[?] ^{ab} przez srogie podstarościego aktora *genere szlachcica* przed bramą *N.N. cum periculo vitae* jego o poranienie i swywolne *exinde* pod bokiem i ledwie nie w oczach hetmańskich, gdyż zaraz amunicją lwowską objeżdżając, na ten kryminal i osoby pomienione pozwane z niego do gospody uchodzące nadjechał we Lwowie, grassowanie *securitatis*, pod wartę *cum famulitio suo* jako *complicibus* więziami, obwinionemi pozwami, z drugiej strony agitujący się. Sąd niniejszy hetmański po wysłuchanych obojej strony osobiście przed sądem niniejszym stawiającej powodowej i pozwanej kontrowersyjach naprzód, aby Pan *N.N.* inkwizycją *in causa praesenti* z dekretu pierwszego wywiezioną, na którą i pozwani innej *ex parte sua* nie wywodząc *reatum suum* zdają i na niejże przestawać *iudicialiter* deklarują się, *in rotam* jako świadków nie najmował, ani korumpował, ani informował przez siebie i subordynowane na to osoby, poprzysiągł, nakazuje. A ponieważ inkwizycją z aktoratu swego wywiezioną i przez strony pozwane *etiam in partem suam* akceptowaną JM Pan *N.N.* poprzysiągł, tedy do czytania inkwizycyjnej i uważania z niej okoliczności, *cuiuslibet*, pozwanym *propositione actorea*, w dekreście *parti utrique iniunctae inquisitionis expressa, obiecti* przystępuje, którą przeczytawszy, i dobrze wszystkie *circumstantis obiectorum aggravantes*, także i kartkę Pana *N.N.* do Pana *N.N. infidationis manifestae in vitam* jego ręką własną pisaną, i podpisaną *de tenore sequentique, expediendo* ^{ac} *deliberationem suam super controversas stron obiecta, decidendo nuperime factam* lubo Pan *N.N. ex merito infidationis in vitam* Pana *N.N. apertae*, [k. 319v.] a zatym *ex privatae* pretensyi swoich lubo niesłusznych przeciwko prawu pospolitemu, które *non violenter*,

^{ab} W tekście: *violtae*.

^{ac} Tutaj treść rękopisu oryg./kop. się urywa, dalsza część na podstawie kop.

nec privatim, ale prawnie, aby każdy krzywd swoich by jak najślusznieszych dochodził, mieć chce *violenta manu sumendae vindictae*, z którą po grodach różnych jako z inkwizycyji pokazało się Pan *N.N. etc.* i innych cirkumstancyyi *obiectorum* onemu *graviore* zasłużył i na siebie *hoc suo male volo spontaneo progressu* zaciągnął *poenas. Iudicium*^{ad} jednakże, *non extendendo, ad minores descendit* i nakazuje, aby się Pan *N.N.* samotrzeć *genere* sobie równemu w tę rotę i za Panem *N.N.* nie tą intencyją i wolą aby tę kartkę swoją do niego *infidationis in vitam* jego pisaną *ad effectum* przywiódł, *cum comitatu suo* jeździł i szukał go, ani nie miał z nikim zmowy *in vitam* jego, ani innych od niego sobie *in propositione obiectorum* jest w czym winien, *observata iuramenti solennitate* przysiągł o to *in instanti. In securitati* zaś *vitae JM Pana N.N. et schedula infidationis periclitantis*, aby obywatela ziemi lwowskiej szlachcica dobrze osiadłego *pro inscribenda sponsione* za siebie, że złośliwie na życie i zdrowie Pana *N.N.* zaczętej intencyji swoją kartką do niego pisaną wyrażonej przez siebie *et subordinatas personas* nie wykona, ani mu w niwczym skodzić nie ma, ani będzie, do grodu lwowskiego stawil, co nim uczyni, dotąd pod tą wartą zostawać powinien *in securitatem ulteriorem* Pana *N.N.*, a, że się do niegoż *contra ius regni*, które każdego *pace publice et securitate domestica ubi-vis locorum munivit infidationis liberae in vitam* jego ważył pisać *punibilem*, za tegoż Pana *N.N. sententiat* nakazuje, aby *hunc illicitum progressum* siedzeniem wieży zamku *N.N.* teraz *post inscriptam* za siebie *sponsionem* zasiadając, a przez niedziel dwanaście *etc. sine intermissione* kontynuując w niej, nigdzie niewychodząc chciał, a to *sub poena infamiae, quae ex nunc decernitur* [k. 320] *circa manifestationem de contraventione* dekretowi niniejszemu *faciendam publicandam* lub trąby wojskowej ogłoszenia. *Quantum interesse spectat JM Pan N.N. manuaem* zaś *in persona nobilis N.N. pacis pulice violatorem*, jako z przeczytanych inkwizycyji *manifeste liquet*, i ten lubo *aequalis ex facto ex circumstantiis* jego jako Pan *N.N.* Ponieważ *ex lege eadem poena puniuntur complices qua et principales maiores promeruerint poenas, iudicium* jednak *ad praesens, non irrogando, ad minores descendit* i nakazuje, aby *in vim poenae, pro violata securitate publica in persona* pomienionego Pana *N.N.* więżą zamku *N.N. post soluta* da Bóg z zastępującej kampanii *castris*[?]^{ae} w niedziel dwie zasiadł i siedzenie w tej wieży przez niedziel cztery *vel etc.*, niewychodząc z niej, kontynuował, a to pod rygorem teyże jako jest skazany na Pan *N.N.*, pomienionemu zas *N.N. in vim factarum*^{af} *vulnerum et in curationem* zdrowia jego, zł *numero N.N.*, aby spod warty niewychodząc Panu *N.N.* oddał, po którym oddaniu od warty i siedzenia pod nią wolny jest. Respektem zaś powagi hetmańskiej, pod bokiem którego pomienione *excessa* przez obydwoch pomienionych pozwanych popełnione są, i artykułów wojskowych, *praemissa*

^{ad} W tekście: Iuditium.

^{ae} W tekście: castra.

^{af} W tekście: factae.

zakazujących, postponowanych te [48], aby odwagę wojsku znaczną jaką obydwaj cisz Panowie *N.N.* pozwani za ordynansem hetmańskim uczynili, a to pod utratą uczciwego i *paritatis*. A ponieważ pomieniony Pan *N.N.*, *satisfaciendo puncto primo decreti, iuramentum samotrzeć in rota suprascripta in facie iudicii praestitit, ideo eo in puncto liber. Decreti praesentis vigore. Datum N.N., die N.N. anno N.N.*

12. Forma dekretu wojskowego *in causa facti remissionis* [k. 320v.] *ad forum competens*

W sprawie na terminie dzisiejszym *et anteriori decreto compertationem munimentorum et probationem simplicis assertionis iniungente* przypadającej, którą IchM Panowie *N.N.*, *quali assistendo* JM Panu *N.N.* chorągwi *N.N.* JM Pana *N.N.*, osobiście stawającemu pozwanemu intentowali o to, że *temerarie et violenter* na dobra *actoris ex ea occasione* że *etc.* Takowa sądu mego stawa decyzyja: ponieważ *pars citata* JM Panu *N.N.* *produxit* list JM Pana *N.N.*, że cokolwiek uczynił *ex praemissis, executio* woli JM Pana *N.N.* w liście tymże była wyrażona, *non violentia, pars vero citata* żadnych na to nie pokazuje dokumentów, że nad wolą JM Pana *N.N.* jego się domyślił *citatus* i owszem żadnej od niejże *ad prosecutionem* sprawy tej nie miał plenipotencji, ale tylko *intuitu* sukcesyj na siebie po JM Panu *N.N.* spadającej, *actionem instituit* pozwanemu. Tedy sąd wojskowy sprawę tę *cum toto suo effectu et quo ratio fundi* do sądu tego nienależącą w niej zachodzi, *ad forum competens* odsyła dekretu *praesentis vigore*. Działo się *die N.N. anno N.N.*

13. Forma dekretu sądu krejzrektowego[s]^{vii} od hetmana złożonego

Stanąwszy przed Sąd Generalny Wojska Cudzoziemskiego,^{viii} JM Pan *N.N.* oberstlejtman[t/s] *vel* major JKM z regimentu JM Pana *N.N.*, jako do tej sprawy plenipotent imieniem wzwysz mianowanego JM Pana *N.N.*, uskarżał się na JM Pana *N.N.* regimentarza jegoż kwatermistrza, który, będąc przez siedm lat w różnych województwach, wybierał zasługi, jako się pokazało *ex documentis* rzetelnej percepty *numero N.N.*, a, że kilka lat JM Pan *N.N.* do skutecznego porachowania kwatermistrza przywieść nie mógł, podając takowe rachunki, których zawsze wydatek percepty na kilkanaście tysięcy zł polskich przeniosły. Rachunki zawsze powarjowane i pofalszowane były, więc JM Pan *N.N.*, widząc człowieka niepewnego i zasługi w wielkim niebezpieczeństwie, rozkazał onego (jako słuszną miał okazyją) wziąć w areszt i rachować się *in securitate*, [k. 321] ponieważ często *effugire* myślał z aresztu, niesłusznymi supplikami do województwa, jako się teraz pokazało przed sądem IchM Pa-

⁴⁸ Nieczytelny wyraz, ok. 14 liter.

nów obywatelów przeciwko JM *N.N.* irytował, która *calumnia* w kalkulacji terażniejszej *docet*, kiedy tak wielką summę winien zostaje jako się *ex calculo* pokazuje gdzie tylko wyliczył rzetelnej *summy numero N.N.*, summy drugie dla lepszej na których nie masz dokumentów dowodnych, dla lepszej weryfikacji konnotowane na osobliwym rejestrze, czynią *N.N.*, jako tedy stąd oczywista damnifikacja *patet JM Pana N.N.*, który *ex retenta summa* przez kwatermistrza niefruktyfikując, musiał z szkatuły swojej *necessitatibus* regimentu przewidować, tak ponieważ obwiniony regimens[*s*] kwatermistrz bierze się *ad luculentoria investiganda documenta*, tedy sąd niniejszy to *beneficium iuris* kwatermistrzowi *denegandum non esse censet*. I dla tego termin aż do świętego *vel N.N. in anno praesenti* naznacza, a, że ta sprawa do wojskowego protokołu weszła, tedy już JM Pan *N.N.* powinien kwatermistrza w kajdanach JO JM Panu kasztelanowi krakowskiemu, hetmanowi wielkiemu koronnemu pod wartość zostawić, *intra spacium zaś temporis praefixi* konfrontować przez plenipotentą swego Pana regimentskwatermistrza^{ah} swego z Panami egzaktorami województw *etc. conquisita* do obrony swojej dokumenta na terminie produkować będzie JM Pana *N.N.* plenipotentą. Także od IchM Panów poborców, jeżeli nad perceptę wyżej wyrażoną nie wziął, Pan kwatermistrz weryfikować będzie i z tym wszystkim *ad terminum praefixum* dla lepszej informacji przed sąd wojskowy JO JM Pana kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego strony obiedwie *comparabunt*, a, że sąd niniejszy *in cognitionem* nie wchodzi jeszcze, tak dla nieposłuszeństwa przeciwko ordynansom JM Pana *N.N.*, jako że w różnych województwach tenże Pan kwatermistrz irytował niesłusznym ludzi udaniem przeciwko JM Panu *N.N.* Tedy, jako *parti actoreae manifestior probatio*, tak i *citatae* dowodniejszy wywód *in eodem termino* pozwala się. *Decreti praesentis vigore*. Na tenże termin Pan kwatermistrz *in summa restante* zadosyć [k. 321v.] uczynić i one rzetelnie wyliczyć do rąk plenipotentą JM Pana *N.N.* powinien *idque sub poenis criminalibus*, których *ad arbitrium* JO JM Pana krakowskiego hetmana wielkiego koronnego podaje się. Działo się *die N.N.* roku *N.N.*

14. Forma aresztu hetmańskiego

Na instancją JM Pana plenipotentą JO Ks. JM *N.N.* wydaję ten mój areszt do JO Ks. JM *verbi gratia* kurlandzkiego generał majora wojsk JKM i Rzeczypospolitej^{ix}, aby *illo stante* zasług *in genere* wszystkich tak na chorągiew JM Pana *N.N.* pułkownika natenczas w regimencie swoim pieszym przychodzących, jako i innych jakichkolwiek na osoby tegoż *N.N.* należących lub z rescedtów[*s*]^x od samegoż Ks. JM danych lub z jakichkolwiek innych jego likwidacyji respektem pretensyji pewnych pomienionego *N.N.* do niego za-

^{ah} W tekście: regimen kwatermistrza.

chodzących, jako to *etc.* ^{ai}„Tu wyrazić *essentiam*“^{ai}, i puty nie kazał wydać JM Panu regens[s] kwatremistrzowi swemu i u siebie zatrzymał, póki na to nie stanie sądu mego decyzyja. *Datum etc.*

15. *Similis* forma hetmańskiego aresztu

Na instancją JM Pana plenipotenta JO Ks. JM dela Fromovildae Contesse de Aldebovro[?] wydaję ten areszt mój do JM Pana *N.N.* regens[s] kwatremistrza regimentu pieszego JO Ks. JM kurlandzkiego^{xi}, aby *illo stante* cokolwiek z porównania Ks. JM zasług Panu Horszatalowi[?]^{xii}, wszystkie *sub arresto* trzymał. *Declarationis praesenti vigore. Datum etc.*

16. Relaksacja aresztu hetmańskiego

[k. 322] Ponieważ *intuitu* aresztu *ad instantiam* JM Pana plenipotenta Księżnej JM *N.N.*¹³ na zasługi JM Pana *N.N.* obersztejtnanta regimentu niegdy pieszego JO JM *N.N.*¹⁴ do województwa *N.N.* respektem pretensyji pewnych, jako klejnotów sobie powierzonych Księżnej JM do niego zachodzących, wydanego, wszystkie regimentu zasługi *innodantur, ex quo* pomieniony Pan *N.N.* żadnego z Ks. *N.N.* porachowaniem nie ma, *nec speciffice demonstrari potest*, tak wielka mu przychodzi *summa*, tedy areszt pomieniony *eo nomine, ad malam informationem* wydany, relaksuję, kassuję i annihiluję, a to miejsce inszy do regimentskwatremistrza^{aj} regimentu Ks. JM *N.N.* wydaję. *Declarationis praesentis vigore. Datum N.N., die N.N. anno N.N.*

17. Forma przywileju hetmańskiego na szarżę generała adjutańską

Wiadomo czynię Ich Panom generałom, oberszterom, obersztejtnantom, majorom, kapitanom i jakiegokolwiek szarży oficerom, tudzież i całemu rycerstwu wojsk JKM i Rzeczypospolitej polskiego z cudzoziemskiego zaciągu, iż mając w należytej estymacyji kawalerskie przymioty JM Pana *N.N.* rotmistrza JKM arkabuzerskiego, oraz uważając umiejętność w służbie wojennej cudzoziemskim trybem idącej w postronnych krajach i domowych wojska nabytą *etc.*, aby *initiis* buławy mojej do tych czas wypróbowane (niżeli insze *decorandae virtutes* podadzą okazyję), szarżę generała adjutańską z rangiem obersztejtnantskim konferuję JM z gażą i prerogatywami tej szarży *ex usu et praxi* przyzwoiłem zalecam i obowiązuję się, aby pomienionego JM Pana *N.N.* za generała adjutanta przy ranku obersztejtnańskim miano i bez żadnej kontrowersyji przyjmowano. Działo się miesiąca *N.N.* dnia *N.N.* roku *N.N.*

^{ai-xii} Podkreślone.

^{aj} W tekście: regimenkwatremistrza.

18. Forma dekretu pod chorągwią usarską lub pancerną [k. 322v.]
in causa facti przez porucznika konferowanego

Ponieważ JM Pan plenipotent strostwa [ak] dóbr JW JM Pana wojewody bełzkiego,^{xv} *urgendo* sprawiedliwości, zdał się na mój sąd porucznikowski i sprawę przeciwko JM Panu *N.N.* towarzyszewi chorągwi *N.N.* JW JM Pana *N.N.* *ratione* wystrzelenia oka prawego uczciwemu obywatelowi *N.N.* miasta *N.N.* i innych ekscessów w protestacyji wyrażonych popełnienia intentował, zaczym ja, w tej sprawie uformowasz z kampanią wzwyz pomienioną chorągwi w dyrekcyji mojej zostającej sąd pod chorągwią, po wysłuchanej propozycyji JM Pana plenipotenta i defensyje przyzwanego JM Pana, zważywszy do tego autentyczny dokument protestacyji i obdukcyyi przez uczciwego *N.N.* w grodzie *N.N.* *sabbato post dominicam N.N. proximo anno Domini N.N.* uczyniony, także sprawę, *inhaerendo iustitiae*, decyduję: ponieważ JM Pan *N.N.*, niepamiętając na imię wielkie JM Pana wojewody *N.N.* w Rzeczypospolitej i wojsku, *osus est* i wystrzelił oko ubogiemu człeku obywatelowi *N.N.*, skąd ból i kalectwo ponosi, za co *sub maiores promeruerit poenas*. Dufając jednak wrodzonej klemencyji JW JM Pana wojewody *N.N.* łaskawego Pana na błąd i występki żołnierski, nakazuję, aby mu *sollemnem deprecationem* przez IchM Panów pułkowników wojskowych uczynił, więżą zaś w grodzie *N.N.*, jak powróci z imprezy na którą jest teraz z rejestru komenderowany do Żwańca^{xvi} lub gdzie *N.N. praecise in castro[?]* *festi sanctae Mathiae^{xvii} anno proxime venturo N.N.* zasiadł i onę przez niedziel dwie kontynuował. Za ból i kalectwo pomienionemu *N.N.* obywatelowi *N.N.* zł pułkorasta *solvat ad quietationem officiosam* tegoż *N.N. etc.[?]* *Plenipotentiam[?]* JM Pana wojewody *N.N.* Co wszystko JM Pan *N.N. sub poenis rigorosissimims in contraventuros[?]* *decretorum severe sancitis* wypełnić powinien, *decreti praesentis vigore obligatur*. Który to dekret aprobacyji sądowej podaje się. Działo się w obozie *N.N.*, *die anno N.N.*

19. Forma egzemptów^{xviii} hetmańskich do Trybunałów Koronnych lub do grodów lub do inszych sądów żołnierzom *in actuali obsequio* Rzeczypospolitej będącym

Po napisaniu hetmańskiego tytułu.

[k. 333]^{al} Jaśnie Wielmożnym, Wielmożnym IchM Panom marszałkowi, sędziom i deputatom Prześwietnego Trybunału Koronnego, tudzież Wielmożnym IchM Panom starostom sądowym i urzędom ziemskim i grodzkim, do

^{ak} W tekście Jasikowskiego, ale ten fragment prawdopodobnie został zepsuty, ponieważ nie było takiego starostwa w Rzeczypospolitej. Zob. więcej przyp. 15.

^{al} Pomyłka w foliacji: powinno być 323. Dalej również błędnie: 334 zamiast 324, itd.

której to jurysdykcji będzie należało przy zleceniu braterskiej powolności mojej, do wiadomości donoszę, iż stosując się do prawa dawnego o egzemplach napisanego,^{xix} które każdego żołnierza *in opere belli* zostającego, uwalnia od wszelkich impetycii i terminów prawnych, *praevio testimonio* hetmanów. Dają tę moją prawdziwą *in vim exemptu testimonium* o JM Panu *N.N.* poruczniku lub towarzyszu chorągwi *N.N.* JM Pana *N.N.*, iż *insistendo* powinności i obligacji swojej żołnierskiej (jako żadnej nie zwykł *intermittere* okazji) tak i na terażniejszej był *actualiter presens* kampanii^{am} *ex cubendo* na wszelką Rzeczypospolitej usługę przy chorągwi swojej, aby tedy *ob abstinentiam* pod ten czas *in subsellio* sądów WM Pana uszczerbku jakiego na substancycji swojej nieponiósł i honor JM był *indemnis* aż do instancyji mojej *suffragium* i to *testimonium* własną podpisuję ręką. Działo *die etc.*

20. Forma *testimonii* rotmistrzowi łanowemu do Skarbu Koronnego Rzeczypospolitej

Dają tę moją *in vim plenioris fides testimonium* do Skarbu Rzeczypospolitej Koronnego JM Panu *N.N.* rotmistrzowi piechoty łanowej wybraneckiej wojwództwa *N.N.*, iż za ordynansem moim piechotę pomienioną łanową w należytych rysztunku i moderunku wyprowadził na kampanią *anno 1717 vel etc.*, która była na usłudze Rzeczypospolitej do należytego czasu, aby tedy w pensyji ze Skarbu Koronnego sobie należącej pomieniony JM Pan *N.N.* rotmistrz zupełnie był za ten rok *satisfactus*, *authoritate* władzy mojej obliguję i proszę o to. *Testimonium* dla lepszej wiary i wagi własną podpisuję ręką. Działo się *etc.*

21. Forma abszejtu hetmańskiego oficerom cudzoziemskiej [k. 333v.] służby

Adamus Nicolaus a Granow Sieniawski comes in Szklów et Mysz, castelanus Cracoviensis, exercituum regni Poloniae dux supremus.^{xx}

Universis et singulis quorum interest, presertim Serenissimis, Celsissimis, Illustrissimis, Perillustrissimis, Perillustribus Magnificis Generosis, Nobilibus, dominis, principibus, ducibus, marchionibus, baronibus, exercituum generalibus vel eorum loca tenentibus, arcium et praesidiorum praefectis, urbium, castellorum, civitatum gubernatoribus aliisque in regno quoris et domini eidem annexis cuiuscunque status conditionis et praeminentiae hominibus presertim millitaria officia gerentibus, praemissa benevolentiae mea testificatione, notum facio. Generosus *N.N.* praefectus in regimine meo dragonorum equitum exercitus SRM et Reipublicae, missionem ab ulteriori servitio a me, petiit sicut meritorum ejus depono testimonium et estimationem, quam toler-

^{am} W tekście: kompanji.

ato gloriose per annos 11 Reipublicae obsequio in se traxit cunctisque semper interfuit campanijs ac in omnibus expeditionibus bellicis virtutis suae specimina dedit satque honoratum exigit servitium. Ita votis eius annuendo libertatem ulteriori servitio, facile eidem permitto simulque cum mea prosequor benevolentia, ut igitur quocumque se contulerit suorum meritorum habeat respectum ulterioraque tentarus obsequia bellica omnem experiat civilitatem et promotionem enixe quaeso paria in regno nostro, quos commendaveritis[?] testaturus. Datum in arce etc. etc.

22. Forsztelowanie na pułkownikowstwo

Po napisaniu tytułu hetmańskiego.

Universis et singulis quorum interest praesentium notitiam habituris presertim vero [...^{an}], generalibus, [k. 334] colonellis et alijs Germanici authoramenti exercituum Regni officialibus totique militiae testatum facio, recommendam luculenter esse in rebus bellicis experientiam [miles]^{ao} Francisci Michaelis baronis Mikuchr[?]^{xxi} tantopere, ut ipsum legionis unius dragonici in exercitu regni actualement colonellum constituere voluerim, pro ut quidem presentibus declaro concessa eidem potestati idoneas ad suam cohortem seu legionem officiales constituendi, salva per omnia dispositionibus meis obdientia maneat, in quorum fidem [^{ap}] manu mea subscriptus usitato muni[?]^{aq} sigillo iussi. Datum in castris ad villam Krzywe[.....^{ar}], die N.N. mense N.N. anno N.N.

23. Forma asygnacyji hibernowej z sejmu warszawskiego, traktat terminującego,^{xxii} chorągwi wojska koronnego od Rzeczypospolitej danej *anno 1717*

Stanisław na Leduchowie Leduchowski podkomorzy krzemieniecki, marszałek stanów Rzeczypospolitej i sejmów *etc.*, *etc.*^{xxiii}

Na fundamencie konstytucyji sejmu terazniejszego, traktat warszawski aprobującego, i skryptu *ad archivum*^{xxiv} *eo nomine* napisanego, na chorągiew usarską *vel* pancerną JM Pana N.N. według nowego komputu na sejmie tymże postanowionego, mający koni *numero* N.N., rachując na koń po zł N.N., kuchennego zł N.N., czyni zł N.N. Do tego przydaje się aukcyji na obrok i siano N.N. zł. *In summa* przychodzi do zapłacenia zł. N.N., na to na starostwie N.N. w ziemi N.N. w tym roku następujących *similiter* naznaczone zł N.N., gr N.N. na wsi N.N. Reszty *ad complementum* [k. 334v.] proweniencyji skarb

^{an} Nieczytelne skrócenie.

^{ao} Skrócenie budzące wątpliwość. W rękopisie: Mis.

^{ap} Wyraz nieczytelny; ok. 5 liter.

^{aq} W tekście: ammuni.

^{ar} Nieczytelne.

kwarciany zwyczajnemi kwitami kwarcianemi i pogłównym żydowskim, a 1 *januarii anni praesentis* zaczynającym się, przez osobne asygnacje skarbowe *quotannio* wypłacić powinien zł *numero N.N.*, ekspediując w Warszawie IchM Panów deputatów od św. Michała^{xxv} do św. Marcina,^{xxvi} którą to hibernę wybierając corocznie, IchM Panowie deputaci żadnych inszych egzakcyji i kontentacyji uzurpować nie mają, a dobra pomienione wypłacać ją powinny bez żadnej odwołki i renitencyji w czasie według kontrybucyji terażniejszej naznaczonym *sub executione militari*, JM Pan rotmistrz zaś lub porucznik chorągwi komplet z należytyr ryszunkiem i moderunkiem podług służby swojej wystawić powinien, będąc wszelkiej gotowości na obronę i usługę Rzeczypospolitej za ordynansem hetmańskim pod animadwersją artykułów wojskowych.^{xxvii} Działo się w Warszawie, *die N.N. etc., etc.*

24. Forma asygnacyji na lokacyją zimową chorągwiom polskim sejmowi warszawskiego traktatem zakończonem *die 19 januariis[s] 1717 anno*^{xxviii}

Stanisław na Leduchowie Leduchowski podkomorzy krzemieniecki, marszałek Rzeczypospolitej sejmowy.^{xxix}

Ponieważ takowa stanów Rzeczypospolitej stanęła *vigore* konstytucyji sejmowej terażniejszej ordynacyją, aby wojsko koronne *utriusque authoramenti* nowego zmniejszonego^{as} komputu *in scripto ad archivum*^{xxx} wyrażonego w samych tylko dobrach królewskich z generalnej repartycyji na województwa i ziemie raz na zawsze rozmiarkowanej lokowane było, tedy na chorągwiom *N.N.* w terażniejszym kompucie mającą koni *N.N.* na subsystemyją zimową naznacza się starostwo *N.N.*, gdzie JM Pan rotmistrz lub porucznik pomienioną chorągwiom najporściejszym traktem zaprowadziwszy, rozłożyć ją ma za dyspozycyją JM Pana possesora tamtecznego bez preagrawacyji poddaństwa, nic więcej niepretendując oprócz samego dachu, kontentując się z ludźmi [k. 335] i końmi samą hiberną i zasługami w osobliwych asygnacyjach naznaczonemi, ustaw zaś żadnych, trzydniówek lub *quocunque titulo* egzakcyji przerzeczona chorągwiom wymagać nie powinna, także w Marsie[?] najmniejszym ubogim i wszelkiej kondycyji ludziom krzywdy z agrawacyji nie czynić, *de proprio* żyjąc i obserwując we wszystkim *praescriptum ordinem* płacy i *regulamina ad disciplina militare sub rigore poenarum ibidem expressiarum*. Działo się w Warszawie *etc., etc.*

Stanisław Leduchowski podkomorzy krzemieniecki, marszałek sejmowy.^{xxxi}

^{as} W tekście: zmniejszego.

Przypisy

¹ Stanisław Jan Jabłonowski h. Prus III (1634-1702), kasztelan krakowski (od 1692 r.), hetman wielki koronny (od 1683 r.), zob. T. Nowak, *Jabłonowski Stanisław Jan*, PSB, t. X, Wrocław etc. 1962-1964, s. 232-239.

² Zob. przyp. 1.

³ Nie do końca zrozumiałe. Być może chodzi o trzy wezwania. Takie same formuły znajdują się w pozwach hetmańskich opublikowanych [w:] *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. I, Lwów 1868, s. 84 (nr LVII) – pozw hetmana Jabłonowskiego przeciwko chorągwi pancernej Franciszka Dzieduszyckiego z 27 II 1686 r.), oraz [w:] J. Kamiński, *Historia sądownictwa wojskowego w dawnej Polsce*, Warszawa 1928, s. 159 – pozw hetmański wystawiony prawdopodobnie przez Józefa Potockiego, hetmana wielkiego koronnego w latach 1735-1751.

⁴ *Artykuły wojenne hetmańskie* – uchwalone na sejmie w 1609 r., do 1775 r. podstawowe źródło prawa dla wojsk autoramentu narodowego w Koronie (*Artykuły wojenne hetmańskie, autoritate sejmu aprobowane, anni 1609*, w: VC, t. II vol. 2, s. 402-408; *Artykuły wojenne hetmańskie autoritate sejmu aprobowane*, [w:] *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku*, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1937, s. 169-206).

⁵ Zob. przyp. 4.

⁶ Jw.

⁷ Sąd Generalny Wojska Cudzoziemskiego (zwany kriegsrechtem, kriegsrechtem generalnym lub sądem kriegsrechtowym) prawdopodobnie powołany po raz pierwszy przez Jana Kazimierza (zob. *Ordynacja sądów wojskowych za króla Jana Kazimierza*, [w:] *Polskie ustawy i artykuły wojskowe...*, s. 273-291), przeznaczony do sądenia oficerów autoramentu cudzoziemskiego i apelacji od wyroków sądów regimentowych; skład sądu i terminy posiedzeń wyznaczał hetman wielki koronny (o kriegsrechcie generalnym w okresie panowania Augusta III zob. T. Ciesielski, *Armia koronna w czasach Augusta III*, Warszawa 2009, s. 144).

⁸ Zob. przyp. 7.

⁹ Ferdynand Kettler (1655-1737) książę Kurlandii i Semigalii w latach 1730-1737, generał-lejtnant w wojsku koronnym (a nie, jak chce autor, generał-major), szef regimentu piechoty cudzoziemskiej w wojsku koronnym w latach 1685-1698, zob. I. Neander, *Ferdinand Kettler*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. V, Berlin 1961, s. 90-91; J. Wimmer, *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1683-1689*, SiWHW, t. VIII/1 (1962), s. 274-275, idem, *Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1690-1696*, SiMHW, t. IX z. 1: 1963, s. 270-271, idem, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej*, Warszawa 1956, s. 129. Marek Wagner, *Kadra oficerska armii koronnej w drugiej połowie XVII wieku*, Toruń 1995, s. 167-168, 175-177, nie wymienia ks. Ferdynanda Kettlera ani jako generała-lejtnanta, ani jako generała-majora.

¹⁰ Być może chodzi o reichscedele (z niemieckiego *der Rechtszettel*), czyli listy zastawne (por. kapitulacja pomiędzy hetmanem Adamem Mikołajem Sieniawskim a oberszteljtanantem Józefem Jauschem, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps nr 2675, za: K. Górski, *Historia piechoty polskiej*, Kraków 1893, s. 252, przyp. 52).

¹¹ Zob. przyp. 9.

¹² Być może mjr W. Harsztal, w czerwcu 1691 r. komendant garnizonu koronnego w Suczawie, M. Wagner, *Stanisław Jabłonowski (1634-1702): Polityk i dowódca*, t. II, Siedlce 1997, s. 65.

¹³ Być może chodzi o księżną Elżbietę Zofię, córkę Fryderyka Wilhelma elektora brandenburskiego, żonę Fryderyka Kazimierza Kettlera księcia kurlandzkiego w latach 1682-1698 i matkę Fryderyka Wilhelma Kettlera księcia kurlandzkiego w latach 1698-1711, skonfliktowaną z ks. Ferdynandem Kettlerem; zob. I. Neander, *Ferdinand Kettler...*, eadem, *Friedrich Kasimir Kettler*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. V, Berlin 1961, s. 513-514.

¹⁴ Prawdopodobnie ks. Ferdynand Kettler, zob. przyp. 9.

¹⁵ W latach, w których prawdopodobnie powstawały dokumenty, będące podstawą formularza (lata 90. XVII w. – 1717), urząd wojewody belzkiego piastowali: Jan Kazimierz Zamojski (w latach 1689-1692), Adam Mikołaj Sieniawski (1693-1710) i Aleksander Michał Łaszcz z Tuczap (1710-1719). Wzmianki o „imieniu wielkim JM Pana wojewody (...) w Rzeczypospolitej i wojsku”

i o tym, że jest to „laskawy Pan na błąd i występki żołnierski” mogą wskazywać, że chodzi tu o Adama Mikołaja Sieniawskiego h. Leliwa (ok. 1666-1726) kasztelana krakowskiego (od 1710 r.), hetmana wielkiego koronnego (od 1706 r.). Sieniawski dzierżył starostwa rohatyńskie, piseczyńskie, lwowskie, lubaczowskie, stryjskie i kałuskie, zob. A.K. Link-Lenczowski, *Sieniawski Adam Mikołaj*, PSB, t. XXXVII, Warszawa etc. 1996-1997, s. 105-115.

¹⁶ Żwaniec (obecnie wieś Жванець на Ukrainie, w obwodzie chmielnickim, w rejonie kamienieckim) – zamek i miasteczko w województwie podolskim położone nad Dniestrem, ok. 20 km na płd.-zach. od Kamińca Podolskiego. W czasie wojny Rzeczypospolitej z Imperium Osmańskim 1683-1699 w okolicach Żwanca często toczyły się działania wojenne. Oddziały wojska koronnego kwaterowały w Żwancu także po 1711 r. w związku zagrożeniem ze strony Imperium Osmańskiego i stronników Stanisława Leszczyńskiego (J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej...*, s. 485).

¹⁷ 24 lutego (w roku przestępnym 25).

¹⁸ Egzempt, egzempcja – w tym przypadku wyłączenie żołnierza spod jurysdykcji sądów nie-wojskowych (o egzemptach żołnierskich zob. K. Łopatecki, *Egzempcje wojskowe – immunitet żołnierski w Rzeczypospolitej Szlacheckiej XVI – XVII wieku*, „Zeszyty Prawnicze [UKSW]”, t. 5.1 (2005), s. 101-145 i P. Gawron, *Żołnierz i trybunały w siedemnastowiecznej koronie. Na marginesie artykułu Karola Łopateckiego „Egzempcje wojskowe – immunitet żołnierski w Rzeczypospolitej Szlacheckiej XVI-XVII wieku”*, „Zeszyty Prawnicze [UKSW]”, 5.1 (2005), s. 101-145, „Zeszyty Prawnicze [UKSW]”, t. 7.1 (2007), s. 293-310).

¹⁹ Pierwsze egzemptry wojskowe generalne zostały – według szesnastowiecznego prawnika Jana Łączyńskiego – wydane w 1538 r. (J. Łączyński, *Kompendium sądów Króla Jegomości prawem koronnym na dwie części rozdzielone za rozkazaniem Jego Królewskiej Mości krótko zebrane*, [w:] Z. Kolankowski, *Zapomniany prawnik XVI wieku Jan Łączyński i jego „Kompendium sądów Króla Jegomości”: Studium z dziejów polskiej literatury prawniczej*, Toruń 1960, s. 100), natomiast pierwsze regulacje dotyczące egzemptów wydawanych przez hetmana pojawiły się w konstytucjach sejmowych w 1589 r. (konstytucja *O żołnierzach*, VC, vol. II, t. 2, s. 114-115), w okresie powstawania formularza podstawowe znaczenie miała konstytucja z 1676 r. *Egzemptry* (VL, t. V, Petersburg 1860, s. 180); K. Łopatecki, *Egzempcje wojskowe...*, s. 109, 129-130.

²⁰ Zob. przyp. 15. Przyznany Chodkiewiczom w 1555 r. cesarski tytuł hrabiów na Myszy i Szklowie został odziedziczony przez jedną z gałęzi rodu Sieniawskich w skutek małżeństwa Prokopa Sieniawskiego chorążego koronnego (pradziada Adama Mikołaja Sieniawskiego) z Anną Eufrozyną, córką Aleksandra Chodkiewicza wojewody trockiego, K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. VIII, Lipsk 1841, s. 549.

²¹ Osoba niezidentyfikowana.

²² Tzw. „sejm niemy” (odbył się 1 lutego 1717 r. w Warszawie), który potwierdził traktat warszawski zawarty 3 listopada 1716 r. pomiędzy konfederatami tarnogrodzkimi a Augustem II, A. Prochaska, *Konfederacja tarnogrodzka*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, t. XLIII: 1917, s. 645, 838 (treść traktatu i konstytucje „sejmu niemego”: VL, t. VI, Petersburg 1860, s. 112-201; szerzej na temat reform skarbowo-wojskowych sejmu 1717 r.: M. Nycz, *Geneza reform skarbowych sejmu niemego*, Poznań 1938 i J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej...*, s. 430-487, ostatnio o skutkach reform tego sejmu także T. Ciesielski, op. cit., s. 19-47).

²³ Stanisław Ledóchowski h. Szaława (ok. 1666-1725) wojewoda wołyński (od 1724 r.), podkomorzy krzemieniecki (1694-1724), marszałek generalny konfederacji tarnogrodzkiej, marszałek sejmu w 1717 r., zob. J.A. Gierowski, *Ledóchowski Stanisław*, PSB, t. XVI, Wrocław etc. 1971, s. 629-632.

²⁴ *Scriptum ad archivum* – niewłączana do konstytucji sejmowych uchwała sejmu dotycząca przede wszystkim liczebności wojska i wysokości żołdu. *Scriptum ad archivum* z 1717 r.: BJAg., rkps. 13, s. 51, BCZart., rkps. 567.

²⁵ 29 września.

²⁶ 11 listopada.

²⁷ Zob. przyp. 4.

²⁸ Data podana błędnie przez autora, zob. przyp. 16.

²⁹ Zob. przyp. 23.

³⁰ Zob. przyp. 24.

³¹ Zob. przyp. 23.

